

Weidegang biologische (melk)geitenhouderij

Aanbeveling ten aanzien van weidegang voor biologisch gehouden (melk)geiten

Auteur(s):

Dr. Karianne Lievaart-Peterson, Tara de Haan MSc en
Dr. Piet Vellema

Versie, datum:

Definief, 31-03-2020

Externe opdrachtgever

Skal Biocontrole

Doel is aanbeveling

Het doel van dit project is het opleveren van een goed leesbare aanbeveling¹ met plussen en minnen ten aanzien van de vraag: “Wat is vanuit het dierenwelzijns perspectief, met inachtneming van de wetgeving ten aanzien van (labeling van) biologische producten en mogelijke gezondheidsrisico’s voor mens en dier, de meest gepaste houding ten opzichte van weidegang voor (melk)geiten in Nederland?” met de focus op: “Is er een verhoogde kans op ziektes bij mens en dier indien (melk)geiten buiten staan i.p.v. binnen.”

Disclaimer: Dit rapport is exclusief opgesteld voor en ten behoeve van Skal Biocontrole. Dit rapport is opgesteld overeenkomstig de eisen en voorwaarden als overeengekomen met Skal Biocontrole. Dit rapport bevat als zodanig dan ook geen specifiek advies voor individuele (derde) partijen en individuele (derde) partijen dienen eventuele handelingen niet uitsluitend te baseren op dit rapport. In geen geval is GD aansprakelijk jegens derden in verband met of als gevolg van dit rapport.

---

¹ Uitdrukkelijk niet: wetenschappelijk en wettelijk onderbouwde richtlijn of leidraad naar consensus van betrokken partijen ((melk)geit, boer en Skal).

Missie

Samen werken aan diergezondheid, in het belang van dier, dierhouder en samenleving. Dat is de missie waar we bij GD al honderd jaar voor staan.

Royal GD is een onafhankelijk en marktgericht bedrijf. Met circa vijfhonderd medewerkers werken we elke dag aan de gezondheid van landbouwhuisdieren en gezelschapsdieren. Dit doen we samen met dierhouders, dierenartspraktijken, overheden en bedrijfsleven. GD, gevestigd in Deventer, is actief op de Nederlandse markt en onderneemt steeds vaker internationale activiteiten. In 2019 realiseerde GD een omzet van 60 miljoen euro.

Voor de bijna vijf miljoen laboratoriumbepalingen die we per jaar uitvoeren, hebben we één van de grootste en modernste veterinaire laboratoria ter wereld tot onze beschikking. Daarnaast beschikt GD over een team van dierenartsen, specialisten en wetenschappers. Zij voeren de diergezondheidsmonitoring uit, doen praktijkgericht onderzoek en ontwikkelen programma's voor dierziektepreventie en -bestrijding.

De combinatie van diagnostiek en diergezondheidsexpertise is wat GD zo uniek maakt. Hiermee kunnen we producten en diensten aanbieden die niet alleen zorgen voor verbetering van de diergezondheid, maar voor de klant ook gemak en een goed rendement opleveren.

Ons laboratorium beschikt over de modernste apparatuur. Hier voeren we routinematig ongeveer duizend verschillende bepalingen uit, variërend van postmortaal onderzoek (sectie) tot moleculair diagnostische testen.

Internationaal heeft GD een goede reputatie als contract research organisatie (CRO) voor toegepast onderzoek, onderwijs en consultancy. Ons opleidings- en trainingsinstituut GD Academy organiseert (maatwerk) trainingen en workshops over diergezondheid en over de theorie en praktijk van veterinaire diagnostiek en laboratoriumonderzoek voor veehouders, dierenartsen, de farmaceutische- en de veevoederindustrie.

GD in cijfers:

- 60 miljoen euro omzet in 2019
- bijna 5 miljoen laboratoriumbepalingen per jaar
- circa 500 medewerkers
- 90 onderzoekers en gespecialiseerde dierenartsen

Inhoud

1. MANAGEMENTSAMENVATTING	4
2. ACHTERGROND	6
3. PROJECTONTWERP	7
3.1 Aanpak	7
3.2 Werkwijze	7
4. DISCUSSIESTUK	9
4.1 Wet- en regelgeving	9
4.2 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. wet- en regelgeving	9
4.3 Dierwelzijn	11
4.4 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. dierwelzijn	12
4.5 Opname passend rantsoen	13
4.6 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. opname passend rantsoen	14
4.7 Graasgedrag	14
4.8 Uitkomsten diepte-interviews en enquête ten aanzien van graasgedrag	15
4.9 Weersomstandigheden	15
4.10 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. weersomstandigheden	15
4.11 Mogelijke gezondheidsrisico's voor de geit (incl. maatschappelijke acceptatie)	15
4.12 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. mogelijke gezondheidsrisico's voor de geit (incl. maatschappelijke acceptatie)	16
4.13 Mogelijke gezondheidsrisico's voor de mens (incl. maatschappelijke acceptatie)	16
4.14 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. mogelijke gezondheidsrisico's voor de mens (incl. maatschappelijke acceptatie)	19
4.15 Potentieel financiële consequenties indien weidegang verplicht wordt	19
4.16 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. potentieel financiële consequenties indien weidegang verplicht wordt	19
4.17 Tips voor het controleren	19
5. NOTITIE	21
6. BIJLAGE 1: ENQUÊTE WEIDEGANG BIOLOGISCHE (MELK)GEITEN	24
7. BIJLAGE 2: FORMAT DIEPTE-INTERVIEW	28
Belang	28
Uitvoering van een diepte-interview	28
8. LITERATUUROVERZICHT	31

1. Managementsamenvatting

Stichting Skal Biocontrole (Skal) is een onafhankelijke organisatie voor het toezicht op de biologische productie in Nederland en daarmee zet Skal zich in voor aantoonbare betrouwbaarheid van biologische producten. Een landbouwproduct of voedingsmiddel mag alleen biologisch heten als het productieproces aan wettelijke voorschriften voldoet.

Ook biologische melkgeitenbedrijven moeten aan wettelijke voorschriften voldoen. Daarover bestaat geen twijfel. Er bestaat echter onduidelijkheid over weidegang. In de verordeningen die hierop van toepassing zijn is voor biologische bedrijven sprake van: permanente toegang tot weidegrond; permanente toegang tot uitloop in de open lucht, bij voorkeur weidegrond, wanneer de weersomstandigheden en de staat van de grond dit mogelijk maken; permanente toegang tot weidegrond of tot ruwvoeder; toegang tot weidegrond om te grazen wanneer de omstandigheden dit toelaten; permanente toegang tot openluchtruimten waarin zij zich kunnen bewegen, bij voorkeur weidegrond, wanneer de weers- en seizoenomstandigheden en de staat van de grond dit mogelijk maken.

Bij Skal zijn zowel van bezorgde burgers en organisaties als vanuit de geitenhouderij zelf signalen binnengekomen dat er biologische melkgeitenbedrijven zijn waar de dieren niet of nauwelijks buiten lopen. Om over de interpretatie van de regelgeving omtrent weidegang een standpunt in te kunnen nemen heeft Skal GD gevraagd om met een aanbeveling te komen door een antwoord te geven op de volgende vragen:

“Wat is vanuit het dierenwelzijnsperspectief, met inachtneming van de wetgeving ten aanzien van (labeling van) biologische producten en mogelijke gezondheidsrisico's voor mens en dier, de meest gepaste houding ten opzichte van weidegang voor (melk)geiten in Nederland?”

“Is er een verhoogde kans op ziektes bij mens en dier indien (melk)geiten buiten staan in plaats van binnen?”

Er vanuit gaande dat biologische melkgeitenbedrijven voldoen aan de overige wettelijke voorschriften komt GD, na literatuuronderzoek, een enquête onder biologische (melk)geitenhouders en enkele erfbetreiders, en diepte-interviews met biologische (melk)geitenhouders en personen uit verwante organisaties tot de volgende aanbeveling: ‘Vanuit dierenwelzijnsperspectief, met inachtneming van de wetgeving ten aanzien (labeling van) biologische producten en mogelijke gezondheidsrisico's voor mens en dier, is de meest gepaste houding dat (melk)geiten in Nederland permanente toegang tot weidegrond wordt geboden.’ Onderstaande geldt ter toelichting op deze aanbeveling.

Weidegang zoals deze in de meeste gevallen wordt toegepast sluit niet direct aan bij de natuurlijke behoeftes van de geit. Als browser heeft een geit de natuurlijke behoefte aan gevarieerde en structuurrijke gewassen. Indien het daaraan ontbreekt kan de motivatie van geiten om naar buiten te gaan afnemen. Het afdwingen van weidegang door toegang tot de stal te verhinderen is geen toevoeging voor het welzijn. Omgekeerd heeft het aanbieden van de keuze om naar buiten te gaan wel een toegevoegde waarde voor het welzijn. De toegang tot buiten is bij voorkeur groot genoeg om meerdere dieren tegelijk door te laten in verband met sociale hiërarchie. Daarnaast zou de weide aantrekkelijk moeten zijn waarbij onder andere het beschikbare oppervlakte per dier buiten groter is dan in de stal. Het aanbieden van klimattributen en/of takkenbossen in de wei om de natuurlijke behoeftes van de geit te stimuleren is een pre, maar geen vereiste.

Op basis van literatuuronderzoek en eigen kennis en ervaring concludeert GD dat het bieden van weidegang voor zowel mens als dier geen verhoogde gezondheidsrisico's oplevert. Voor geiten zijn er naast zaken die de gezondheid kunnen bevorderen ook mogelijke parasitaire infecties die de gezondheid nadelig kunnen beïnvloeden. Door gerichte managementmaatregelen kunnen die risico's worden beperkt.

Er bestaan geen wettelijke eisen ten aanzien van het percentage ruwvoeropname dat uit grazen moet komen. De sector heeft bepaald dat dit dertig procent moet zijn. GD vindt dat het dierwelzijn een belangrijkere leidraad moet zijn met betrekking tot weidegang, dan de opname van een substantieel deel van het rantsoen uit grazen. Daarnaast heeft naar verwachting ruwvoer van een stabiele en optimale kwaliteit een betere invloed op de pensgezondheid dan de opname van vers gras.

2. Achtergrond

In 2018 waren er gemiddeld 649.606 geiten geregistreerd in de centrale I&R-database. Er is, net als in voorgaande jaren, sprake van een stijging van het aantal geiten (+5,7%) ten opzichte van 2017. Deze stijging in het aantal geiten wordt veroorzaakt door een stijging van zowel het aantal beroepsmatige (n=696 bedrijven) en melkleverende (n=403 bedrijven) geitenbedrijven als het aantal kleinschalige geitenbedrijven (n=13.492 bedrijven). Ook het gemiddelde aantal geiten was in 2018 gestegen op de beroepsmatige en melkleverende geitenbedrijven naar gemiddeld respectievelijk 931 geiten (mediaan=707 geiten) en 1.323 geiten (mediaan=1.071 geiten) [1]. Nederland telde in 2018 dus bijna 650.000 geiten, drie keer zoveel als in 2000. Het aantal biologisch gehouden geiten groeide in hetzelfde jaar met een kwart. Volgens de voorlopige telling van het Centraal Bureau voor Statistiek telde Nederland in 2019 456.451 melkgeiten ouder dan 7 maanden. De meeste geiten worden gehouden in Noord-Brabant en Gelderland.

In september 2018 is het rapport 'Veehouderij en Gezondheid Omwonenden III' (VGO III) verschenen. Dit rapport is het vierde in een serie en draagt de ondertitel 'Longontsteking in de nabijheid van geiten- en pluimveehouderijen; actualisering van gegevens uit huisartsenpraktijken 2014-2016.' Voor de analyses is gebruik gemaakt van gegevens van 26 huisartsenpraktijken in het oosten van Noord-Brabant en het noorden van de provincie Limburg. In 2011 is voor het eerst gesuggereerd dat melkgeitenbedrijven verantwoordelijk zouden zijn voor een toename in aantal longontstekingen bij omwonenden, en mede op basis hiervan en van vervolgonderzoek hebben meerdere Nederlandse provincies de melkgeitenhouderij 'uit voorzorg op slot gezet'. Het is de vraag of de gerapporteerde associaties tussen gezondheidsproblemen bij mensen en geitenhouderijen een goed beeld van de situatie geven. Een causale relatie is tot nu toe niet aangetoond [2].

In 2018 werd het gemiddelde inkomen van melkgeitenhouders door Agrimate geschat op 40.000 euro. Dit was, als gevolg van dalende melkprijzen, bijna de helft minder dan het jaar ervoor [3]. Het is de vraag of dit voor alle melkgeitenhouders geldt. Met name binnen de biologische tak zijn de melkprijzen gunstiger.

Regelgeving op het vlak van biologische producten stelt voor geiten de eis dat sprake moet zijn van beweiding om producten te kunnen labelen als biologisch (zie Bijlage 1). Geiten en grazen, dat lijkt onverbiddelijk met elkaar verbonden. Maar is dat wel zo? Van nature browsen geiten meer dan ze grazen. Een geit heeft, in tegenstelling tot schaap en rund die meer grazers zijn, voorkeur voor struikgewas, bomen en bast boven grasland. Wat wil de geit? En in hoeverre laat zij zich sturen? Daarnaast is er de vraagstelling rondom de interactie tussen mens en dier. Zijn er gezondheidsrisico's verbonden aan weidegang van (grote koppels) buiten lopende (melk)geiten? Voor de geit, maar wellicht ook voor de mens?

Aanleiding tot deze vraagstelling is zorg geuit vanuit de Ketenwerkgroep Zuivel van het Biohuis. Het Biohuis is de vereniging van biologische boeren en boerinnen. Via Bionext werkt Biohuis samen met de andere schakels in de afzetketen, ook op het gebied van kennis, regelgeving en markt. De zorg heeft met name betrekking op het interpreteren en daarmee naleven van de eis voor weidegang. Skal Biocontrole heeft hier vervolgens een beleidsnotitie over opgesteld waarbij de zorg breder getrokken wordt naar gezondheid van mens en dier. Daarnaast treedt in 2021 vernieuwde Europese regelgeving in werking waarbij onder het kopje 'voeding' grazen genoemd wordt.

In opdracht van Stichting Skal Biocontrole heeft Royal GD als onafhankelijke partij, na consultatie van relevante betrokken partijen en het bestuderen van relevante (wetenschappelijke) literatuur, een aanbeveling ten aanzien van weidegang voor biologische gehouden (melk)geiten opgesteld.

3. Projectontwerp

3.1 Aanpak

Fase 1: Oriënterend traject richting een concreet onderzoeksproject:

- a. Vraagstelling helder maken en deelvragen definiëren,
- b. Aanpak beantwoorden (deel)vragen bepalen,
- c. Opleveren (wettelijke en dierwelzijnstechnische) kaders (par. 4.1),
- d. Te bevragen partijen bepalen,
- e. Informatie bevraging betrokken partijen definiëren (bv aan tafel, enquête),
- f. Gesprekspartners benaderen en bezoeken.
- g. Terugkoppelmoment met Skal Biocontrole.

Fase 2: Onderzoeksproject:

- h. Literatuuronderzoek deelvragen:
  - i. mogelijke gezondheidsrisico's voor mens en dier + maatschappelijke acceptatie en praktische implementatie,
  - ii. aanbod passend rantsoen + opname passend rantsoen (percentage dat de geit zelfstandig uit grazen/browsen haalt).
- i. Model bevraging betrokken partijen opstellen en toetsen (bv enquête, diepte-interview, discussieforum),
- j. Informatie ophalen,
- k. Terugkoppel moment met Skal Biocontrole: 10 december 2019.

Fase 3: Afronding en oplevering:

- l. Discussie en afweging,
- m. Schrijven discussiestuk,
- n. Opleveren aanbeveling aan Skal Biocontrole.

3.2 Werkwijze

Fase 1: Oriënterend traject richting een concreet onderzoeksproject

In samenspraak met Skal Biocontrole is de vraagstelling vastgesteld inclusief de aanvliegroute om de (deel)vragen te beantwoorden. Voor het opleveren van de wettelijke en dierwelzijnstechnische kaders heeft Skal Biocontrole de nodige informatie aangeleverd en daarnaast is de wetgeving door GD nogmaals bestudeerd. Er is besproken welke betrokken partijen geconsulteerd zouden kunnen worden om (achtergrond)informatie bij op te halen, waarbij uitdrukkelijk niet naar consensus gestreefd wordt. Er is gekozen voor het houden van een korte enquête (bijlage 1) onder biologische melkgeitenhouders (n=23) (en erfbetreders n=7) tijdens de Biogeitdag op 10 december 2019 en een aantal diepte-interviews (bijlage 2) op locatie. De te bevragen partijen voor de diepte-interviews zijn bepaald door met de initiatiefnemer om de tafel te gaan en samen het gewenste panel te bepalen. De initiatiefnemer heeft vervolgens contact gezocht met de veehouders om te vragen of ze mee wilde werken en of GD ze mocht benaderen. In totaal zijn vijf biologische melkgeitenhouders bezocht voor een diepte-interview. Deze veehouders hebben uiteenlopende visies en werkmethoden ten aanzien van weidegang. I.v.m. de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) worden NAW gegevens van deze partijen niet opgenomen in deze rapportage. Wel hebben deze partijen een consentformulier ondertekend dat GD inhoudelijk hierover mag communiceren. Op 4 november 2019 heeft per email terugkoppeling met Skal Biocontrole (Marten Nijhuis) over de voortgang plaatsgevonden.

Fase 2: Onderzoeksproject

In deze fase zijn middels literatuuronderzoek de mogelijke gezondheidsrisico's voor mens en dier, maatschappelijk acceptatie en praktische implementatie, aanbod en opname passend rantsoen (percentage dat de geit zelfstandig uit grazen/browsen haalt) bestudeerd. Daarnaast zijn deze vragen ook middels de enquêtes en diepte-interviews aan betrokkenen voorgelegd. De antwoorden van de erfbetreders (n=7) op de enquête tijdens de Biogeitdag zijn wel weergegeven in de bijlage (1) maar niet bediscussieerd. Op 19 december 2019 heeft hiervan een terugkoppelmoment met Skal Biocontrole in Zwolle plaatsgevonden (aanwezigen: Ingeborg de Groot, Dirk Smits, Tara de Haan en Karianne Lievaart-Peterson).

Fase 3: Afronding en oplevering

In deze fase heeft de discussie en afweging plaatsgevonden en vorm gekregen in onderstaand discussiestuk inclusief de notitie. Begin van week 52 is het voorlopige verslag gedeeld met Skal Biocontrole. Afsproken is om het begin januari 2020, na terugkoppeling definitief te maken.

4. Discussiestuk

4.1 Wet- en regelgeving

VERORDENING (EG) Nr. 834/2007 VAN DE RAAD van 28 juni 2007 inzake de biologische productie en de etikettering van biologische producten en tot intrekking van Verordening (EEG) nr. 2092/91

(PB L 189 van 20.7.2007, blz. 1)

In de verordening 834/2007 Artikel 14 1 b staat:

*iii) de dieren hebben **permanent toegang tot uitloop in de open lucht**, bij voorkeur weidegrond, wanneer de weersomstandigheden en de staat van de grond dit mogelijk maken, (...);*

iv) het aantal dieren wordt beperkt om overbegrazing, vertrappen van de bodem, erosie, en door de dieren of de verspreiding van hun mest veroorzaakte vervuiling tot een minimum te beperken;

*art. 14 1 d iii) de dieren, **bij uitgezonderd, hebben permanent toegang tot weidegrond of tot ruwvoeder;***

In artikel 14 van VO 889/2008 wordt dit niet nader gespecificeerd:

*Art.14 2. Overeenkomstig artikel 14, lid 1, onder b) iii), van Verordening (EG) nr. 834/2007 moeten herbivoren, wanneer de omstandigheden dit toelaten, **toegang hebben tot weidegrond om te grazen.***

Op basis van bovenstaande regelgeving lijkt de geest van de wet uit te gaan van het grazen van de dieren, echter permanente toegang tot weidegrond lijkt volgens de letter van de regelgeving te volstaan. Dat de dieren hier vervolgens geen gebruik van maken doet daar niets aan af. Maar de nieuwe verordening 848/2018 **bijlage II deel II** geeft wel aanwijzingen dat grazen verplicht is.

Artikel 1.7.3.komt overeen met de huidige regelgeving:

*De dieren moeten **permanent toegang hebben tot openluchtruimten waarin zij zich kunnen bewegen, bij voorkeur weidegrond**, wanneer de weers- en seizoensomstandigheden en de staat van de grond dit mogelijk maken (...)*

*b) dieren moeten, wanneer de omstandigheden dit toelaten, **toegang hebben tot weidegrond om te grazen;***

Maar in bijlage II deel II art. 1.9.1.1 met als titel **voeding** staat onder kopje b: *dieren moeten, wanneer de omstandigheden dit toelaten, toegang hebben tot weidegrond **om te grazen.*** Toegang tot weidegrond wordt daarmee gekoppeld aan voeding.

In artikel 1.4.2.1 van hetzelfde hoofdstuk staat vermeld:

*Onverminderd punt 1.4.2.2 **moeten biologische dieren biologische grond begrazen.***

4.2 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. wet- en regelgeving

Ten aanzien van wet- en regelgeving was bij de diepte-interviews overwegend het sentiment dat weidegang haalbaar was en de regelgeving voldoende ruimte bood. Ten aanzien van de perceptie van het publiek wordt genoemd dat mensen het mooi vinden om geiten buiten te zien: ze stoppen om te kijken. Men denkt over het algemeen ook dat de geit buiten hoort en dat dit onlosmakelijk met het imago van de biologische sector verbonden is. Er zijn geitenhouders die bang zijn voor negatieve publiciteit bij "deur open" beleid. Bedrijven met een publieksfunctie (deelname open dagen LTO, openstelling tijdens fietstocht, boerderijwinkel, zorgboerderij, horecagelegenheid verhuur etc.) spelen in op de behoefte van de burger om te komen kijken. Daarnaast hebben meerdere van de

geïnterviewde geitenhouders aangegeven dat weidegang serieus genomen moet worden en een 'deur open' beleid hierbij niet voldoet.

Op de vraag of biologische (melk)geiten, indien de weersomstandigheden het toelaten, toegang moeten hebben tot voldoende beweidbare grond antwoordden 20 van de 23 geitenhouders '(geheel) mee eens'. Met de stelling 'om onduidelijkheden te voorkomen zouden er striktere regels moeten komen over hoe in weidegang van biologische (melk)geiten voorzien moet worden' zijn 15 geitenhouders het (geheel) mee eens en slechts drie het (geheel) mee oneens. Bij de vraag of een uitloop met 'stal open' systeem een acceptabel alternatief is voor weidegang voor biologische (melk)geiten draait het sentiment om en zijn 16 geitenhouders het hier (geheel) mee oneens. Het streven naar minimaal 1 hectare beweidbare grond per 100 dieren voor een biologisch (melk)geitenbedrijf wordt door het merendeel (n=19) als reëel gezien.

De stelling 'indien er minder dan 1 ha beweidbare grond per 100 dieren beschikbaar is, zou per situatie beoordeeld kunnen worden of toch voldaan wordt aan de letter van de wet' wordt door twaalf ondersteund en negen zijn hier geen voorstander van. De stelling 'indien er minder dan 1 ha beweidbare grond per 100 dieren beschikbaar is, zou per situatie beoordeeld kunnen worden of de veehouder zich voldoende inzet om binnen deze beperking weidegang te bevorderen' levert tien voorstanders en zeven tegenstanders op. De antwoorden op de enquête verschilden sterk tussen de deelnemers.

Omdat er sprake zou kunnen zijn van verbanden tussen antwoorden, zijn stellingen 3, 4 en 11 uitgesplitst. Hierbij zijn groepen gemaakt op basis van de antwoorden die gegeven zijn bij stelling 3: Groep A t/m C. Voor deze groepen is genoteerd welke antwoorden er zijn gegeven op stelling 4 en stelling 11. Dit is in onderstaande tabellen weergegeven. Op basis van deze indeling kan er geen verband gevonden worden tussen de antwoorden die gegeven zijn bij de geselecteerde stellingen.

Tabel 4.2.1. Groepsindeling op basis van stelling 3: Om onduidelijkheden te voorkomen zouden er striktere regels moeten komen over hoe in weidegang van biologische (melk)geiten voorzien moet worden.

	Indeling	Aantal in groep
Groep A	Eens/geheel eens	15
Groep B	Neutraal	5
Groep C	Oneens/geheel oneens	3

Tabel 4.2.2. Stelling 4: Een uitloop met 'stal open' systeem is een acceptabel alternatief voor weidegang voor biologische (melk)geiten.

	Eens/geheel eens	Neutraal	Oneens/geheel oneens
Groep A	1	3	11
Groep B	2		3
Groep C		1	2

Tabel 4.2.3. Stelling 11: Het is voor biologische (melk)geitenbedrijven logistiek haalbaar om de geiten voldoende weidegang te bieden.

	Eens/geheel eens	Neutraal	Oneens/geheel oneens
Groep A	13	1	1
Groep B	3	1	1
Groep C	2	1	

De stelling ‘weidegang is van belang voor het imago van de biologische melkgeitensector’ wordt “volmondig” (n=22) beaamd. ‘Als geiten onvoldoende buiten komen, kan dit consequenties hebben voor het vertrouwen van de consument/het publiek in de biologische melkgeitensector’ wordt ook door het merendeel (n=20) gesteund.

Afweging: Er is onduidelijkheid over de terminologie in de artikelen 14 1 b en 14 1 d van verordening 834/2007 en artikel 14 van verordening 889/2008. In deze artikelen staat geformuleerd dat dieren, waaronder geiten, permanent toegang moeten hebben tot weidegrond. Er staat niet expliciet dat ze weidegrond moeten betreden en/of gebruiken. Er is geen verplichting tot weidegang, echter er is wel verplichting tot het verschaffen van toegang tot weidegrond. Op basis van signalen blijken consumenten de perceptie te hebben dat de verplichting tot het gebruik van de weidegrond bestaat. Voor consumenten geldt de vraag: wat is anders het onderscheidende verschil tussen biologische en gangbare geitenhouderij?

4.3 Dierwelzijn

Verbetering van dierwelzijn is één van de uitgangspunten voor de verplichting van toegang tot weidegrond bij biologisch gehouden dieren. Daarnaast draagt weidegang bij aan het gemoedelijke beeld dat consumenten vooralsnog van deze sector hebben. Anno 2019 staat de geitensector in een positief licht, in vergelijking met de rundvee-, varkens-, en pluimveehouderij. Het is belangrijk dat dit beeld gekoesterd wordt. De vraag die overblijft is of weidegang op de juiste manier wordt toegepast. Voldoet de huidige vorm van weidegang aan de behoeftes van de geit? Draagt het bij aan het dierwelzijn?

4.3.1 Browsers

Het is bekend dat geiten, in tegenstelling tot bijvoorbeeld runderen, van nature geen echte grazers zijn maar browsers. Geiten hebben daarom met name behoefte aan planten, struiken, bomen en een verscheidenheid aan grassen en kruiden. Wanneer de geit kan kiezen, zal zij zich voornamelijk voeden met de toppen en twijgjes van houtachtige gewassen, kruiden en met jong gras. Het aanbieden van grasland waarin geen andere gewassen groeien beperkt de geit daarmee in het uitoefenen van dit natuurlijke gedrag. Uit een analyse van BIOGEIT van weidegang binnen de biologische geitenhouderij bleek graasactiviteit van melkgeiten het hoogst in de ochtend om vervolgens gedurende de dag te dalen, met een kleine piek rond het middaguur [4]. Het 's ochtends voeren op stal voordat de geiten naar buiten gaan, kan dus het graasgedrag in de weide voor de rest van de dag beperken.

4.3.2 Klimgedrag

Geiten zijn nieuwsgierige en actieve dieren die van oorsprong uit bergachtige gebieden komen en die behoefte hebben aan een verscheidenheid aan vegetatie. Zij hebben ook de behoefte om klimgedrag te uiten en met name de jonge dieren zullen hierin graag uitgedaagd worden [5]. Op stal kan het plaatsen van plateaus, bruggen en andere klimtoestellen daarbij een effectieve uitkomst bieden. Doordat geiten zich meer bezighouden met de toestellen en minder met elkaar, wordt de rust bewaard. Dit kost echter extra arbeid voor het schoonmaken van de toestellen en het uitmesten van de stal rondom de toestellen [6]. Het plaatsen van dergelijke toestellen in de weide is lastig, omdat de toestellen in geval van omweiding en stripbegrazing verplaatsbaar moeten zijn. Daarnaast zouden de

toestellen ook tegen alle weersomstandigheden bestand moeten zijn. Wegens gebruiksgemak, kosten en aanzicht wordt, indien toegepast, de voorkeur gegeven aan natuurlijke klimtoestellen in de wei, zoals bijvoorbeeld boomstammen. Hiermee kan al in de klimbehoefte van de geit worden voorzien. Het probleem is echter dat ook de boomstammen moeten worden verplaatst bij het omweiden. Vooral bij stripgrazen, waarbij stroomdraad in de meeste gevallen dagelijks verzet wordt, kunnen dergelijke attributen een groot effect hebben op de hoeveelheid extra arbeid die verricht moet worden. Naast klimmen is schuren ook een natuurlijke behoefte van de geit. Dit gedrag bevordert niet alleen de rust binnen de groep, maar is ook goed voor de gezondheid van de dieren, omdat het de vacht vrijhoudt van parasieten en de bloedsomloop bevordert [6]. Het schuren is eveneens een behoefte waaraan in de meeste situaties van weidegang niet voldaan wordt, vanwege gebrek aan schuurmateriaal. In de stal is de mogelijkheid tot schuren beter te realiseren, bijvoorbeeld door borstels op te hangen, al wordt dit met name vanwege de hoge kostprijs nog niet structureel toegepast. Bij gebrek aan borstels kunnen geiten de stalrichting gebruiken om tegen te schuren. Deze mogelijkheid hebben ze buiten meestal niet.

4.3.3 Cortisol als parameter voor stress

Het is dus maar de vraag of 'simpelweg' weidegang bieden inderdaad beter is voor het dierwelzijn dan opstallen, of dat het alleen een verbetering is wanneer er klimtoestellen en/of schuurmaterialen worden aangeboden in de weide. We hebben 23 biologische geitenhouders gevraagd naar hun mening over de stelling: 'Weidegang is beter voor het dierwelzijn van de (melk)geiten dan volledig opstallen'. De meerderheid van de houders was het met deze stelling eens, vijf waren neutraal en drie houders waren het niet met de stelling eens. Dit voorbeeld laat zien dat zelfs binnen de biologische (melk)geitenhouders de mening over weidegang verdeeld is. Op basis van meningen is het daarom niet mogelijk om uitsluitend te geven op de vraag in hoeverre weidegang in de behoeften van de geit voorziet. Het is wel mogelijk om specifiek onderzoek te doen naar dierwelzijn, bijvoorbeeld door het stressgehalte te meten op basis van de cortisolwaarde in het bloed. Helaas is er in de literatuur weinig geschreven over cortisolwaardes van geiten in verschillende huisvestingsystemen. In een onderzoek met Girgentana geiten in Italië zijn wel hogere cortisolwaardes gevonden bij de geiten die gehouden werden in een groepshuisvesting ten opzichte van individueel gehouden geiten (37.6 vs. 24.6 ng/ml). Als reden hiervoor werd genoemd dat groepshuisvesting zorgt voor stress door sociale hiërarchie [7]. Het is dus te beargumenteren dat weidegang een positief effect heeft op dierwelzijn omdat de geiten in de meeste gevallen buiten meer ruimte hebben dan binnen; bij conflicten hebben geiten dan beter de mogelijkheid om elkaar uit de weg te gaan. Hoewel in het onderzoek van Grigoli [7] geiten met horens werden onderzocht, en horens bij Nederlandse melkgeiten niet gebruikelijk zijn, zal hiërarchie ook in onze situatie een rol spelen en invloed hebben op het stressniveau van de dieren.

4.4 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. dierwelzijn

De enquête leverde op het gebied van dierwelzijn het volgende op: op de stelling 'weidegang is beter voor het dierwelzijn van de (melk)geiten dan volledig opstallen' reageerden vijftien geitenhouders bevestigend tegen drie ontkennend. 'Volledig opstallen van (melk)geiten is niet nadelig voor het dierwelzijn' wordt door tien geitenhouders ontkennend beantwoord tegen negen bevestigend (niemand is het er geheel mee eens). Vanuit de diepte-interviews wordt aangegeven dat weidegang niet nadelig hoeft te zijn voor dierwelzijn, maar de vraag is of ze het buiten wel zo goed hebben. De schaal (koppelomvang) wordt ook genoemd als zijnde van invloed op het dierwelzijn. Ook de meningen over naar buiten brengen/jagen verschillen. Aangegeven wordt dat je geiten als je ze echt koppelgewijs wilt weiden, moet begeleiden naar het land en al dan niet de toegang tot stal (tijdelijk) moet ontzeggen. Ook is opgemerkt dat het, vanuit een dierwelzijnsperspectief, moeilijk is om 'het goed te doen'. Een aantal houders vindt dat geiten heuvels, bebossing, en/of klimtoestellen zouden moeten hebben, maar dat dit zowel financieel als logistiek moeilijk haalbaar is. Daarnaast speelt de vraag in hoeverre gedwongen weidegang beter voor dierwelzijn is op dagen dat de geiten liever binnen willen blijven, bijvoorbeeld bij mindere weersomstandigheden of drassige ondergrond.

Op de vraag of weidegang bevorderend is voor dierwelzijn kan het volgende geconcludeerd worden. Het grazen, zoals we bij runderen kennen, sluit niet direct aan bij de natuurlijke behoeftes van de geit. Indien weidegang niet of nauwelijks meer oppervlakte biedt per geit dan opstallen, en er niet in de natuurlijke browse-, klim- en/of schuurbehoefte wordt voorzien, is dit geen aanvulling op dierwelzijn. Om in de weide aan de behoeftes van de geit te voldoen en natuurlijk gedrag te stimuleren, kan de houder takkenbossen, boomstammen en/of houten palen plaatsen.

4.5 Opname passend rantsoen

Geiten kunnen een grote verscheidenheid aan vezels en ruwvoer verteren. De dagelijkse voeropname van geiten varieert van 3-5% van het lichaamsgewicht, uitgedrukt in kilogrammen droge stof per dier per dag.

Het zelfregulerend vermogen van geiten ten aanzien van het dieet is in verschillende onderzoeken bestudeerd. Uit onderzoek naar voedergedrag, gebaseerd op een eerder gepubliceerde methode [8], bleek dat melkgeiten, als ze vrije keuzes hebben en op stro gehuisvest zijn, de tijd nemen om te besluiten wat ze gaan eten. Daarbij bleken ze uiteindelijk voorkeur te hebben voor bladrijk en stengelarm hooi met een hogere voedingswaarde [9]. In een ander onderzoek bleek dat hooi constanter werd geselecteerd dan krachtvoer (gemiddeld nooit meer dan 20% van de totale voedertijd per uur, behalve het eerste uur na voerverstekking). De onderzoekers veronderstellen dat dit voedingsgedrag een 'curatief' effect heeft waardoor geiten zeer veel zetmeel en eiwitten kunnen opnemen, zonder enig symptoom te vertonen van metabole ziekte. Vrije keuze van verschillende voercomponenten vertaalde zich in dit onderzoek tot 20% toename in melkproductie [10]. In een andere studie concludeert dezelfde groep dat bij hogere opname van ruwvoer krachtvoer minder de voorkeur had, er meer ge(her)kauwd werd hetgeen gunstig was voor de pens pH, en pens NH₃-N en melkvetgehalte stegen. Daarnaast verhoogt snel afbreekbaar zetmeel opname en melkopbrengst maar, verlaagt de pens pH [11].

Daarbij zijn weidecondities complex vanwege variaties in de tijd in beschikbare kwantiteit, kwaliteit en fysieke structuur van de vegetatie en omgevingscondities. Bijvoorbeeld gras hoogte heeft een lineair effect op gewichtsveranderingen van grazers, waarbij geiten het gevoeligst zijn voor verschillen [12-15]. Uit "Beter één geit in de wei dan tien op stal" [16] blijkt ook dat Nederlandse biologische melkgeitenhouders opmerken dat geiten bij beweiding in voorjaar en zomer meer gras opnemen dan in nazomer en herfst. Mogelijke verklaringen zijn kwaliteit en smaak van het gras, daglengte en het weer.

Dijkstra heeft op basis van "Biogeit rapport 17: Weidegang in de biologische melkgeitenhouderij" [4], "Beter één geit in de wei dan tien op stal" [16] en "schatting van de voederbehoefte (biologische melkgeiten)" (bijlage [4] gebaseerd op normen uit het Tabellenboek Veevoeding, 2002) geconcludeerd dat het mogelijk is om 100 geiten te weiden per beweidbare hectare [17]. De conclusie van deze rapportage is dat grasopname en grasgroei parallel lopen.

Uit een enquête onder Nederlandse biologische melkgeitenhouders blijkt dat geiten bij weidegang in combinatie met bijvoeren van ruwvoer op stal gemiddeld een drogestofopname van 0,81 kg ds/geit/dag uit gras(klaver) halen. Uit de enquête wordt ook duidelijk dat door bijvoeding van ruwvoer op stal het systeem snel in een neerwaartse spiraal komt; geiten vreten niet goed in de wei → minder productie → meer bijvoeding → geiten vreten nog minder in de wei, etc. De twee bedrijven met de hoogste drogestofopname in de wei (1,5 en 1,65 kg ds/geit/dag) hebben een minimale bijvoeding op stal. Hieruit zou je kunnen opmaken dat het mogelijk is geiten te "dwingen" het grootste deel van de ruwvoeropname uit de wei te halen. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat er een goed, fris en divers aanbod is van gras, klaver, kruiden en eventueel struiken of bomen in de wei en dat er een begrazingssysteem is met rust en regelmaat. De cijfers zijn allemaal op basis van schattingen van veehouders. Het zou goed zijn de werkelijke opname in de wei te meten, met name van de bedrijven die zo hoog scoren qua opname [16].

4.6 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. opname passend rantsoen

Op de stelling 'weidegang voorziet in een aanzienlijk deel in het aanbod van een passend rantsoen voor de (melk)geit' antwoordden vijftien geitenhouders bevestigend en vijf ontkennend. Of de geit bij weidegang een voldoende hoog percentage van een passend rantsoen door te grazen/browsen haalt is duidelijk voor tien geitenhouders terwijl vijf het hier (geheel) niet mee eens zijn. Verplichte weidegang, al dan niet met de mogelijkheid tot grazen, staat het aanbieden van een passend rantsoen aan biologische (melk)geiten niet in de weg volgens achttien geitenhouders. Vanuit de diepte-interviews kwam naar voren dat de meesten toch coninuu een min of meer volledig rantsoen aan het voerhek ter beschikking stellen. Daarbij wordt dan nauwelijks een verschil gezien in de opname van dit volledige rantsoen bij toegang tot weidegang. De weidegang is dan een extraatje. Een jong frisse groeistadium wordt door de geiten op prijs gesteld. Ook voedergewassen zijn meermaals benoemd als goed alternatief voor geiten. Een aantal geitenhouders voert 's ochtends op stal niet of nauwelijks, om zo de opname van gras in de wei te stimuleren. Eén geitenhouder heeft aangegeven dat het aanhouden van een gericht percentage van het rantsoen dat de geiten uit grazen moeten halen, de mensen stimuleert om het goed te doen. Hierbij werd wel opgemerkt dat dertig procent vrij hoog is en dat dit meestal niet gehaald zal worden.

4.7 Graasgedrag

Geiten zijn efficiënte browsers en eten het liefst grove plantsoorten evenals houtachtige en (on)kruidachtige. De voorkeur voor houtachtige vegetatie van geiten in vergelijking met bijvoorbeeld schapen is vaak beschreven [18-20]. Op percelen waar naast grassen van alles voorhanden is, is de voorliefde van geiten voor houtachtig voedsel (takken, boombast, struiken, houtige kruiden, bladeren) duidelijk aanwezig. Dit is met name in de lente het geval. Bomen en struiken bieden structuur en vezeligheid, als tegenhanger voor het suiker- en eiwitrijke maar structuurarme prille lentegras.

Geiten moeten wennen aan het buiten grazen. Daarom is het van belang dat de dieren van jongs af aan buiten komen. Als grazen van jongs af aan mogelijk is, worden ook op latere leeftijd resultaten gehaald met buiten grazen. Oudere dieren lijken de jonge dieren te leren grazen.

Een onderzoek waarbij koeien, schapen en geiten gezamenlijk graasden leerde dat het percentage struiken in het dieet significant hoger is bij geiten (variërend tussen 49% en 85% van het totale rantsoen) dan bij koeien (minder dan 25%) in welke periode dan ook. De opname van kruidachtige componenten (voornamelijk grassen) was lager bij kleine herkauwers (15-64% van het totale rantsoen) in vergelijking met koeien (75-99%). De laagste gemiddelde voedingsoverlap werd gevonden tussen geiten en koeien (50,4%), met grote verschillen tijdens het weideseizoen, variërend tussen 20% en 70%. Geiten en koeien verschilden meer in opgenomen voer in vergelijking met schapen; gemiddeld kwam dit in ruim de helft (50,4%) van de totale hoeveelheid overeen, met grote verschillen tijdens het weideseizoen, variërend tussen 20% en 70% [21]. Geiten bleken zelfs naalden van dennenbomen te eten, hetgeen tevens in een andere studie is aangetoond [22].

Geiten zijn kieskeurig, bijvoorbeeld als er faeces aanwezig zijn op een perceel weidegrond dan wil de geit hier niet meer eten. Vanuit diergezondheidsperspectief wordt hiermee een eventuele maagdarmpwormbesmetting voorkomen of gunstig beïnvloed.

In de praktijk wordt op geitenbedrijven meestal stripbegaasd. Worden de drie begrazingsssystemen beoordeeld op grasproductie, rust, vertrapping, geur, opname, regelmaat rantsoen, wormbesmetting en arbeid, dan zijn standweiden en stripgrazen twee uitersten. Omweiden zit er letterlijk tussenin. Voor de voeropname in de wei lijkt stripgrazen de beste optie. Voor de benutting van het geproduceerde gras lijkt standweiden het beste. Een ruim omweidingssysteem (elke 7-21 dagen omweiden) zou wel eens een gulden middenweg kunnen zijn [16].

4.8 Uitkomsten diepte-interviews en enquête ten aanzien van graasgedrag

Ten aanzien van graasgedrag verschillen de zienswijzen aanzienlijk. Daar waar de ene melkgeitenhouder er echt alles aan gelegen is grazen te bevorderen ziet de ander dit als een "snabbeltje". Daar waar grazen serieus gebezigd wordt ziet men alle geiten daadwerkelijk grazen. Om op oudere leeftijd volop te kunnen grazen is het aan te bevelen om jonge geiten dag en nacht weidegang aan te bieden. Uitloop met de mogelijkheid tot grazen is erg belangrijk voor jongvee, liefst in het bijzijn van een volwassen ervaren grazende geit.

4.9 Weersomstandigheden

De afwisseling tussen verschillende momenten van grazen, herkauwen en rusten wordt vooral sterk door het weer bepaald. Daarbij heeft regen een grote invloed, zeker wanneer de dieren geen plek hebben om te schuilen. Als ze een goede schuilplek hebben, dan kunnen ze daar bij slecht weer rustig de hele dag staan, ook al krijgen ze dan geen voer binnen [23].

4.10 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. weersomstandigheden

Op de stelling dat biologische (melk)geiten, indien de weersomstandigheden het toelaten, toegang moeten hebben tot voldoende beweidbare grond antwoordden twintig geitenhouders positief, maar wel met het voorbehoud dat de dieren bij slechte weersomstandigheden binnen mogen blijven (n=22).

Tijdens de diepte-interviews was iedereen het er over eens dat geiten liever niet buiten staan als het regent; onder dergelijke omstandigheden wordt de geit nat tot op de huid. Ook is geen sprake van weidegang wanneer alle geiten bij regen voor het hek staan. Sterker nog, iedereen noemt dat alle geiten, indien mogelijk, binnen zijn vóór de eerste druppel valt. Geiten die van jongs af aan geweid zijn lijken minder last te hebben van de weersomstandigheden. Verschillende geitenhouders vermeldden dat hitte wellicht een groter probleem is dan regen en meer stress veroorzaakt. Hoewel de geïnterviewde geitenhouders hier nog geen problemen mee hebben gehad weten ze niet zo goed bij welke weersomstandigheden ze hun geiten binnen mogen houden.

4.11 Mogelijke gezondheidsrisico's voor de geit (incl. maatschappelijke acceptatie)

4.11.1 Maagdarmwormen

Maagdarmworminfecties bij grazende melkgeiten kunnen leiden tot gezondheidsproblemen. Beheersing van dergelijke infecties is een randvoorwaarde voor wat wel of niet mogelijk is met begrazing. Hoe dit in de praktijk uitvalt is om verschillende redenen onduidelijk. Ten eerste is de omvang van het probleem niet duidelijk omdat er nooit structureel op meerdere bedrijven werkelijk gemeten is. Ten tweede is onduidelijk welke maagdarmwormsoorten wanneer bij volwassen melkgeiten voor de grootste problemen zorgen. Voor de beheersing van het probleem moeten deze twee punten eerst duidelijk zijn. Daarna kan worden gekeken wat het potentieel is van (alternatieve) preventieve maatregelen [16].

4.11.2 Leverbot

Voor leverbotinfecties geldt hetzelfde als voor maagdarmworminfecties met dit verschil dat op basis van een zogenaamde kartering waarbij in beeld wordt gebracht of de tussengastheer van leverbotinfecties, de leverbotslak *Galba truncatula*, wel of niet aanwezig is, vooraf een goede inschatting van deze risico's mogelijk is. Zelfs bij aanwezigheid van deze tussengastheer is het vaak mogelijk om in ieder geval een deel van het jaar de betreffende percelen te beweiden.

4.12 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. mogelijke gezondheidsrisico's voor de geit (incl. maatschappelijke acceptatie)

Op de vraag of weidegang bijdraagt aan hoge(re) gezondheidsrisico's bij de (melk)geiten antwoordden elf geitenhouders ontkennend en acht bevestigend. Op de vervolgvraag of maagdarmpwormen en leverbot de beweiding voor (melk)geiten lastig maken is het sentiment overwegend bevestigend (n=17), waarbij niemand het er volledig mee oneens is. 'Maagdarmpwormen en leverbot maken beweiding voor (melk)geiten onmogelijk' wordt door achttien geitenhouders als '(volledig) mee oneens' beantwoord. Niemand is het met deze stelling (volledig) eens. Bij de diepte-interviews werden de beperkingen en mogelijkheden van het ontlopen van maagdarmpworm- en leverbotinfecties uitvoerig besproken. Drie maanden niet terugkeren op hetzelfde perceel om infecties te ontlopen is lastig, omdat men vaak niet over voldoende (bereikbare) percelen beschikt. Stripgrazen is een mooie oplossing, mits dit technisch mogelijk is (afzetmogelijkheden). Over het algemeen zijn de geitenhouders wel bereid om hier extra moeite in te steken. Met stroomdraad is op een goede manier een weide te begrenzen, omdat geiten hier ontzag voor hebben. Verder werd benoemd dat het rantsoen bij weidegang lastiger te sturen is waarbij de kans bestaat op gezondheidsproblemen. Ook werden potentiële longproblemen bij grazen genoemd. Toch was er ook een aantal geitenhouders die juist aangaven dat weidegang bevorderend is voor de gezondheid van de geit. Dit had met name te maken met het directe zonlicht en het gebrek hieraan op stal. Daarnaast verwachtte één houder dat er meer ongunstige kiemen te vinden zouden zijn in de stal dan in de open buitenlucht.

4.13 Mogelijke gezondheidsrisico's voor de mens (incl. maatschappelijke acceptatie)

Is er sprake van een toegenomen gezondheidsrisico voor de mens in de omgeving van biologische melkgeitenbedrijven in vergelijking met niet-biologische bedrijven?

Van enkele tientallen micro-organismen die bij geiten in Nederland voor kunnen komen is beschreven dat ze ook gezondheidsrisico's voor de mens kunnen vormen. De vraag waar het hier om gaat is of die risico's bij biologische melkgeitenbedrijven met weidegang groter zijn in vergelijking met niet-biologische bedrijven. Zonder uitputtend alle ziektekiemen die bij geiten voorkomen op een rij te zetten, is vanwege de gestelde vraag vooral ingegaan op onderstaande ziektekiemen:

- *Coxiella burnetii*
- *Chlamydia abortus*
- *Mannheimia haemolytica*
- *Pasteurella multocida*
- *Corynebacterium pseudotuberculosis*.

4.13.1 *Coxiella burnetii*

Coxiella burnetii is de veroorzaker van Q-fever, Q-koorts of Australische tekenbeetkoorts bij mens en dier. Herkauwers vormen het belangrijkste reservoir van *Coxiella burnetii* en zijn de belangrijkste besmettingsbron voor de mens.

Q-koorts is in 1933 voor het eerst beschreven bij slachthuismedewerkers in Queensland in Australië. De eerste gevallen in Nederland werden beschreven in 1956, en in 1978 werd Q-koorts bij mensen meldingsplichtig in Nederland. Tussen 1978 en 2006 werden jaarlijks gemiddeld zeventien humane gevallen bevestigd. Meestal verloopt de aandoening bij dieren symptomloos, maar vooral bij schapen en geiten kan een infectie leiden tot abortus. Uitscheiding van de kiem vindt vooral plaats met vruchtwater en nageboorte, maar bijvoorbeeld ook via de melk. *Coxiella burnetii* kan goed overleven buiten het dier. Net als *Chlamydia abortus* blijft ook *Coxiella burnetii* na indrogen lange tijd besmettelijk en kan zo bijvoorbeeld via inademen van besmet stof infecties veroorzaken.

In Nederland werd *Coxiella burnetii* in 2005 voor het eerst vastgesteld als oorzaak van abortus op een melkgeitenbedrijf en in de periode tussen 2005 en 2009 werden in totaal 28 abortusuitbraken op

melkgeitenbedrijven bevestigd. Bij deze abortusuitbraken kon tot zestig procent van de drachtige dieren aborteren.

Vanaf 2007 vond vooral in het zuiden van Nederland een toename plaats in het aantal geregistreerde Q-koorts gevallen bij mensen. In 2007, 2008 en 2009 werden respectievelijk 168, 1000 en 2354 gevallen vastgesteld. Een besmetting van de mens verloopt gelukkig vaak symptomeloos of met milde klachten. In sommige gevallen is sprake van meer of minder ernstige griep met hoge koorts, hoofd- en spierpijn, misselijkheid en braken, hoesten en longontsteking. In drie tot vijf procent van de gevallen wordt de ziekte chronisch. Chronische Q-koorts is een heel vervelende aandoening die gepaard kan gaan met onder andere long-, lever- en hartklepontstekingen, en soms chronische vermoeidheid. Besmetting van mens op mens komt bijna niet voor.

Een combinatie van maatregelen – onder andere meldingsplicht, verplichte vaccinatie, hygiënemaatregelen, ongediertebestrijding, mestmaatregelen, ruiming van drachtige dieren op besmette bedrijven, beperking dierbewegingen, fokverbod, tankmelkmonitoring - op bedrijven met kleine herkauwers heeft na 2009 geleid tot een duidelijke daling in het aantal humane gevallen. Vanaf 2009 is de diagnose abortus ten gevolge van een infectie met *Coxiella burnetii* bij kleine herkauwers in Nederland niet meer gesteld. Vaccinatie heeft een belangrijke rol gespeeld bij het indammen van de Q-koorts uitbraak in Nederland; deze vaccinatie is in 2008 gestart en vindt sinds 2010 verplicht elk jaar plaats bij alle schapen en geiten op melkleverende bedrijven. Daarnaast vindt vanaf 1 oktober 2009 minimaal elke maand op alle melkschapen- en melkgeitenbedrijven verplicht een tankmelkonderzoek plaats om de ontwikkelingen te volgen. Vanaf begin 2016 zijn hierbij geen *Coxiella burnetii* PCR-positieve bedrijven meer gevonden.

Op de vraag of de risico's van *Coxiella burnetii* bij biologische melkgeitenbedrijven groter zijn in vergelijking met niet-biologische bedrijven is het antwoord: onder de huidige omstandigheden in Nederland is dat niet het geval.

4.13.2 Chlamydia abortus

Chlamydia abortus is een bekende oorzaak van abortus bij geiten. Tussen een besmetting en het optreden van abortus zit minimaal vijf à zes weken. Ook bij geiten die aan het begin van de dracht worden geïnfecteerd, treedt abortus op in het laatste deel van de dracht. Veranderingen aan de placenta treden niet op voor de negentigste dag van de dracht. Vindt de infectie plaats op een later tijdstip in de dracht, dan blijft de infectie vaak latent aanwezig en kan de volgende dracht eindigen met abortus.

Wanneer deze abortusverwekker eenmaal op een bedrijf is binnengehaald, blijft het aantal abortusgevallen het eerste jaar meestal beperkt, tenzij heel vroeg in het aflamseizoen abortusgevallen optreden. In dat geval is het mogelijk dat dieren die in het gevoelige stadium van de dracht verkeren, datzelfde jaar nog aborteren. Is dat niet het geval, dan kunnen van de geiten die dan de infectie opdoen het jaar daarop verscheidene aborteren. In de jaren daarna aborteert in de regel een deel van de dieren die voor de eerste keer drachtig zijn. Verwerpende geiten zijn meestal niet of slechts heel kort ziek. Er is een vaccin beschikbaar.

Chlamydia abortus komt regelmatig voor bij geiten in Nederland maar het is niet bekend hoeveel bedrijven zijn besmet. Aanwezigheid van *Chlamydia abortus* op een bedrijf is vooral een risico voor zwangere vrouwen. Zij dienen direct en indirect contact met verwerpende dieren te vermijden. Een zwangere vrouw die geïnfecteerd raakt kan haar baby verliezen, ernstig ziek worden en soms zelfs overlijden. Een infectie kan ook leiden tot longontsteking. Mensen die assistentie verlenen bij de geboorte van een lam op een bedrijf met abortusproblemen doen er goed aan om nadien de handen goed te wassen en te ontsmetten.

Anders dan bij *Coxiella burnetii* waar na een uitbraak mensen in een straal van enkele kilometers rond een bedrijf kunnen worden geïnfecteerd, is een infectie met *Chlamydia abortus* op een bedrijf vooral een risico voor eigenaren, medewerkers en erfbetreders.

Op de vraag of de risico's van *Chlamydia abortus* bij biologische melkgeitenbedrijven groter zijn in vergelijking met niet-biologische bedrijven is het antwoord: onder de huidige omstandigheden in Nederland is dit waarschijnlijk niet het geval omdat drachtige dieren op biologische melkgeitenbedrijven net als op niet-biologische bedrijven ook binnen aflammeren.

4.13.3 Pasteurellose

Pasteurellose is de naam voor de longontsteking die vooral optreedt bij opgroeiende lammeren en die wordt veroorzaakt door de bacterie *Mannhaemia haemolytica*, vroeger *Pasteurella haemolytica*. Een enkele keer is *Pasteurella multocida* de veroorzaker. Bij problemen kunnen individuele dieren of meerdere dieren in een koppel een verhoogde temperatuur en een versnelde ademhaling hebben, suf zijn en een meer of minder uitgebreide longontsteking hebben. Bij hele jonge lammeren is soms sprake van bloedvergiftiging: ze zijn ernstig ziek en overleven dit vaak niet. Koppelluitbraken beginnen vaak met het dood aantreffen van een of enkele dieren.

Een behandeling bestaat uit een combinatie van zaken: dieren met klinische klachten worden met een antibioticum behandeld waarvoor de geïsoleerde bacterie gevoelig is. Daarnaast dient het stalklimaat te worden doorgemeten en is het raadzaam om na de uitbraak de dieren te vaccineren.

Met een goed stalklimaat, een goede verzorging en eventueel een preventieve vaccinatie is pasteurellose in veel gevallen te voorkomen. Een andere preventieve maatregel is het vermijden van contact met dieren van andere bedrijven. *Mannhaemia haemolytica* en *Pasteurella multocida* zijn voor mensen minder risicovol dan *Coxiella burnetii* en *Chlamydia abortus*.

Op de vraag of de risico's van *Mannhaemia haemolytica* en *Pasteurella multocida* bij biologische melkgeitenbedrijven groter zijn in vergelijking met niet-biologische bedrijven is het antwoord: onder de huidige omstandigheden in Nederland is dit niet het geval omdat beide ziektekiemen vooral problemen veroorzaken bij jonge dieren en die worden op biologische melkgeitenbedrijven net als op niet-biologische bedrijven vooral binnen gehouden.

4.13.4 Caseous lymfadenitis (CL)

Caseous lymfadenitis is een met name bij kleine herkauwers voorkomende, chronisch verloopende aandoening van lymfklieren of inwendige organen. Een andere naam voor deze aandoening is verkazende lymfklierontsteking. Deze aandoening is in de loop van de jaren tachtig van de vorige eeuw met de import van melkgeiten ons land binnengekomen. Door een gericht bestrijdingsprogramma is de aandoening bij geiten in ons land bijna helemaal verdwenen. Bij schapen in ons land komt de aandoening sporadisch voor, vooral bij geïmporteerde dieren.

CL is een sporadisch voorkomende zoönose. De aandoening wordt veroorzaakt door *Corynebacterium pseudotuberculosis*, een toxinevormende staafvormige bacterie. De bacterie dringt het dier binnen via kleine wondjes, maar ook via de intacte huid. Er ontstaat een plaatselijke ontstekingsreactie waarna de zich vermenigvuldigende bacteriën via aanvoerende lymfbanen de regionale lymfklieren bereiken. Rond en temidden van de zich vermenigvuldigende bacteriën verschijnen witte bloedcellen in de lymfklieren. De lymfklieren nemen in omvang toe en kunnen doorbreken. Wanneer bacteriën in de bloedbaan terechtkomen, kunnen in principe in ieder inwendig orgaan vergelijkbare haarden ontstaan. Bij een doorbraak verspreidt *C. pseudotuberculosis* zich en daarbij wordt de omgeving soms langdurig besmet. Het behandelen van aangedane dieren moet worden afgeraden.

Op de vraag of de risico's van een infectie met *Corynebacterium pseudotuberculosis* bij biologische melkgeitenbedrijven groter zijn in vergelijking met niet-biologische bedrijven is het antwoord: onder de

huidige omstandigheden in Nederland is dit niet het geval. Bovendien is de verwachting dat binnen enkele jaren geen besmette melkgeitenbedrijven in Nederland meer voorkomen omdat de sector heeft besloten om de melk van bedrijven met zo'n infectie niet meer te verwerken.

4.14 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. mogelijke gezondheidsrisico's voor de mens (incl. maatschappelijke acceptatie)

Op de (bewust suggestieve) stelling of weidegang op een geitenbedrijf goed is voor het afweersysteem van omwonenden/bezoekers antwoordden de meeste geitenhouders met 'neutraal' (n=12), terwijl zes het ermee (volledig) eens waren en vier (volledig) oneens. Bij de diepte-interviews werden toxoplasmose en fijnstof genoemd. Over het algemeen was men van mening dat als er grondgebonden werd geweid er geen (toegenomen) risico's voor de gezondheid van de mens werden verwacht. Eén houder was er sterk van overtuigd dat contact met de dieren bevorderend is voor het afweersysteem van de mens en benoemde hierbij een onderzoek waaruit kwam dat kinderen opgegroeid op een boerderij een betere afweer hadden dan stadskinderen. 'Als het goed is voor de dieren, dan is het ook goed voor de mens,' werd onder andere gezegd.

4.15 Potentieel financiële consequenties indien weidegang verplicht wordt

Voor de inschatting van de financiële consequenties verwijzen we naar de interpretatie weidegang bij geiten van Skal Biocontrole. Voor de bedrijven die het beweiden op orde hebben zal verplichtstellen weinig tot geen consequenties hebben. Voor bedrijven aan het ander einde van het spectrum wel. Voederopname zal anders verlopen met bijbehoren consequenties voor melkproductie.

4.16 Uitkomsten diepte-interviews en enquête t.a.v. potentieel financiële consequenties indien weidegang verplicht wordt

De stelling 'biologische (melk)geiten verplicht weidegang bieden is financieel haalbaar' werd door zeventien geitenhouders bevestigend beantwoord. Uit de diepte-interviews kwam naar voren dat er dan (substantiële) problemen met maagdarmpwormen en/of leverbot verwacht zouden kunnen worden. Daar zou dan voor behandeld moeten worden (directe kosten) waarbij de melk niet geleverd kan worden gedurende de (biologische) wachtermijn die past bij de medicatie (indirecte kosten). Daarnaast heerste er de angst dat bepaalde ontwormmiddelen een smaakafwijking aan de zuivel zouden kunnen geven. Tevens zouden geiten minder op kunnen nemen bij weidegang en dit zou de melkproductie kunnen doen afnemen. Dit kwamen meerdere bevraagde geitenhouders tegen op hun bedrijf, hoewel dit niet direct een probleem was aangezien veel van hen vooral willen 'rondkomen' en niet streven naar een optimale productie. Voor de geitenhouders die vooral productiegericht zijn, zou verplichte weidegang wel financiële consequenties kunnen hebben.

4.17 Tips voor het controleren

Vanuit de diepte-interviews kwam een aantal tips ten aanzien van de Skal controles. Ten eerste vermeldden verschillende veehouders dat de controleurs weinig kennis lijken te hebben. Het invullen van het digitale programma vraagt veel tijd en aandacht. De meesten vertelden ook dat de controles aangekondigd waren waardoor het gemakkelijk is om een goed beeld te laten schetsen. Onaangekondigd controleren werd dan ook geopperd. Daarnaast werd gesuggereerd om het aantal controles op te schroeven en om "goed te kijken" tijdens een controle. De controleur lijkt wel af te vinken op antwoorden van de veehouder, maar mag best eens verder vragen. Bij slechte weersomstandigheden is het geoorloofd om de geiten op stal te houden. Het is echter onduidelijk voor de meeste veehouders wanneer de weeromstandig als zodanig gedefinieerd worden. Er is behoefte aan een duidelijke definitie van deze 'slechte weersomstandigheden' waarbij de dieren binnen mogen blijven. Daarnaast kan een controleur langskomen op een dag dat alle dieren binnen staan. Dit kan incidenteel zijn of chronisch. Aan de hand van de staat van de weidegrond kan bepaald worden of de dieren daadwerkelijk regelmatig buiten komen. Het is goed te zien of de weides gebruikt worden door de geiten aan de hand van vertrapping, mest en aangevreten sprietten gras. Tips als de inzet van

Google Earth en het gebruik van drones werden ook genoemd. Daarnaast werd door meerdere geitenhouders het aanleveren van een beweidingsplan met tekening voorgesteld. Ook is het aan te bevelen om meerdere adviezen te hebben, passend bij de boer, omdat weidegang grondgebonden is en niet iedereen dezelfde soort grond ter beschikking heeft.

Samengevat zijn de door de geïnterviewde geitenhouders genoemde tips:

- Controleurs moeten meer kennis van zaken hebben,
- Onaangekondigd en regelmatig controleren,
- Goed kijken en doorvragen,
- Definitie van slechte weersomstandigheden,
- Aan de hand van staat van weide controleren op weidegang,
- Gebruik Google Earth of drones,
- Aanleveren beweidingsplan,
- Advies verschillend per bedrijf.

Daarnaast werd er gevraagd welke sancties er opgelegd werden indien er tijdens een controle niet aan de wet- en regelgeving voldaan werd. Ook hier is dus onduidelijkheid over onder de geitenhouders.

5. Notitie

In opdracht van Stichting Skal Biocontrole heeft Royal GD, na consultatie van relevante betrokken partijen en het bestuderen van relevante (wetenschappelijke) literatuur, deze aanbeveling ten aanzien van weidegang voor biologisch gehouden (melk)geiten opgesteld. Deze aanbeveling tracht antwoord en/of inzicht te geven op de (on)mogelijkheden van aanbod en opname van een passend rantsoen, evenals de mogelijke gezondheidsrisico's voor mens en dier inclusief de maatschappelijke acceptatie en praktische implementatie met inachtneming van wet- en regelgeving en het dierwelzijn.

Vanuit wet- en regelgeving is er onduidelijkheid over de terminologie in de artikelen 14 1 b en 14 1 d van verordening 834/2007, en in artikel 14 van verordening 889/2008. In deze artikelen staat geformuleerd dat dieren “permanent toegang moeten hebben tot uitloop in de open lucht, bij voorkeur weidegrond, wanneer de weersomstandigheden en de staat van de grond dit mogelijk maken”. Er staat niet expliciet dat ze weidegrond moeten betreden en/of gebruiken. Er is geen verplichting tot weidegang, echter er is wel verplichting tot het verschaffen van toegang tot weidegrond. Op basis van signalen blijkt dat consumenten de perceptie hebben dat de verplichting tot het gebruik van de weidegrond bestaat.

Eén van de uitgangspunten van het verplichten van toegang tot weidegrond bij biologisch gehouden geiten is een verbetering van het dierwelzijn. Daarnaast is weidegang onlosmakelijk verbonden met het beeld dat consumenten van de biologische sector hebben. Het is voor de sector belangrijk om dit beeld te koesteren, maar tegelijk ook het dierwelzijn hoog te houden. Het grazen zoals we bij runderen kennen, sluit niet direct aan bij de natuurlijke behoeftes van de geit. De geit als browser is meer geïnteresseerd in houtachtige structuren, zoals later verder wordt toegelicht. Daarnaast zijn geiten van origine afkomstig uit bergachtige gebieden en zij hebben de behoefte om klimgedrag te uiten. Het plaatsen van klimtoestellen in de weide zou daarom goed aansluiten op deze behoefte. Dit kan echter een kostbare investering zijn. Een andere mogelijkheid om het natuurlijk gedrag van de geit in de weide te stimuleren, is door bijvoorbeeld het plaatsen van natuurlijk materiaal, zoals takkenbossen en boomstammen. Het nadeel van de genoemde toepassingen is echter dat het gepaard gaat met extra arbeid; bovendien wordt de bodem rond deze voorzieningen vertrapt. Met name wanneer er gebruik wordt gemaakt van een omweidsysteem of van stripbegrazing, zullen de attributen mee verplaatst moeten worden. Indien het op de weidegrond ontbreekt aan attributen om te klimmen of materiaal om het browsen mee te stimuleren, kan de motivatie voor de geiten om naar buiten te gaan afnemen en wordt de toevoeging aan het dierwelzijn door middel van weidegang beperkt. De mening hierover is onder 23 ondervraagde biologische geitenhouders verdeeld.

Een manier om te controleren of weidegang bij geiten beter is voor het dierwelzijn dan bijvoorbeeld opstallen, is door de cortisolwaardes te vergelijken tussen deze twee groepen dieren. Cortisolwaardes in bloed geven een indicatie van het stressgehalte in het gemeten individu. Hoewel er weinig literatuur te vinden is over dit specifieke vraagstuk, heeft een onderzoek wel aangetoond dat cortisolwaardes bij geiten die gehouden werden in een groepshuisvesting hoger waren dan die van individueel gehouden geiten. Als reden hiervoor werd genoemd dat groepshuisvesting zorgt voor stress door sociale hiërarchie. Met name in drukke stallen kunnen de dieren conflicten met elkaar moeilijk uit de weg gaan. Weidegang kan daarom een positief effect hebben op het dierwelzijn, indien er voldoende ruimte geboden wordt. In de meeste gevallen hebben de biologisch gehouden geiten buiten meer ruimte dan binnen, maar hiervoor bestaat geen duidelijke regelgeving. De Groene Geit, een vereniging van biologische melkgeitenhouders, heeft gesuggereerd om als richtlijn 1 ha beweidbare grond per 100 geiten te hanteren. Met betrekking tot de oppervlakte is het verschaffen van weidegang volgens GD een aanvulling op het dierwelzijn indien de weidegrond meer oppervlakte biedt per geit dan opstallen.

Ten aanzien van de opname van een passend rantsoen geldt dat geiten een grote verscheidenheid aan vezels en ruwvoer kunnen verteren. Wat graasgedrag betreft zijn geiten efficiënte browsers en ze eten het liefst houtachtig voedsel (takken, boombast, struiken, houtige kruiden, bladeren). Weidecondities zijn complex vanwege variaties in tijd in beschikbare kwantiteit, kwaliteit en fysieke structuur van de vegetatie en omgevingscondities. Onder Nederlandse omstandigheden lijken grasopname en grasgroei parallel te lopen, waarmee het mogelijk is om onder gunstige omstandigheden een substantieel deel van de ruwvoervoorziening uit grazen te verkrijgen. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat er een goed, fris en divers aanbod is van gras, klaver, kruiden en eventueel struiken of bomen in de wei en dat er een begrazingssysteem is met rust en regelmaat. Beperkingen ten aanzien van hoeveelheid bereikbare beweidbare grond en weersomstandigheden evenals de mogelijkheid om eventuele maagdarmworm- en leverbotbesmettingen te voorkomen moeten hierbij in acht worden genomen.

Het in gedrang komen van diergezondheid ten gevolge van maagdarmworm- en leverbotinfecties kan voor het overgrote deel door managementmaatregelen ingedamd en zelfs voorkomen worden. Het in kaart brengen van risico's en daarop acteren is mogelijk. Stripgrazen waarbij niet eerder dan na twaalf weken teruggekeerd wordt op hetzelfde perceel vermindert de kans op maagdarmworminfecties aanzienlijk. Voor leverbot geldt dat slootranden, greppels en laaggelegen delen afgezet kunnen worden.

De vraag of sprake is van een toegenomen gezondheidsrisico voor de mens in de omgeving van biologische melkgeitenbedrijven in vergelijking met niet-biologische bedrijven is voor de belangrijkste kiemen onder de huidige Nederlandse omstandigheden als volgt te beantwoorden: voor *Coxiella burnetii* is dat niet het geval; voor *Chlamydia abortus* is dat onder de huidige omstandigheden waarschijnlijk niet het geval, omdat drachtige dieren op biologische melkgeitenbedrijven net als op niet-biologische bedrijven ook binnen aflammeren; voor *Mannhaemia haemolytica* en *Pasteurella multocida* is dit niet het geval, omdat beide ziektekiemen vooral problemen veroorzaken bij jonge dieren en die worden op biologische melkgeitenbedrijven net als op niet-biologische bedrijven vooral binnen gehouden; voor *Corynebacterium pseudotuberculosis* is dit niet het geval. Bovendien is de verwachting dat binnen enkele jaren geen CL-besmette melkgeitenbedrijven in Nederland meer voorkomen omdat de sector heeft besloten om de melk van bedrijven met zo'n infectie niet meer te verwerken.

Aanbeveling

Er vanuit gaande dat biologische melkgeitenbedrijven voldoen aan de overige wettelijke voorschriften komt GD, na literatuuronderzoek, een enquête onder biologische (melk)geitenhouders en enkele erfbetreders, en diepte-interviews met biologische (melk)geitenhouders en personen uit verwante organisaties tot de volgende aanbeveling: 'Vanuit dierenwelzijnsperspectief, met inachtneming van de wetgeving ten aanzien (labeling van) biologische producten en mogelijke gezondheidsrisico's voor mens en dier, is de meest gepaste houding dat (melk)geiten in Nederland permanente toegang tot weidegrond wordt geboden.' Onderstaande geldt ter toelichting op deze aanbeveling.

Weidegang zoals deze in de meeste gevallen wordt toegepast sluit niet direct aan bij de natuurlijke behoeftes van de geit. Als browser heeft een geit de natuurlijke behoefte aan gevarieerde en structuurrijke gewassen. Daarnaast heeft het de behoefte om klim- en schuurgedrag te vertonen. Indien het op de weidegrond aan de mogelijkheid voor het uiten van deze behoeftes ontbreekt kan de motivatie van geiten om naar buiten te gaan afnemen. Het afdwingen van weidegang door toegang tot de stal te verhinderen is geen toevoeging voor het welzijn. Omgekeerd heeft het aanbieden van de keuze om naar buiten te gaan wel een toegevoegde waarde voor het welzijn. De toegang tot buiten is bij voorkeur groot genoeg om meerdere dieren tegelijk door te laten in verband met sociale hiërarchie. Daarnaast zou de weide aantrekkelijk moeten zijn waarbij onder andere de beschikbare oppervlakte per dier buiten groter is dan in de stal. Het aanbieden van klimattributen en/of takkenbossen in de wei om de natuurlijke behoeftes van de geit te stimuleren is een pre, maar geen vereiste.

Op basis van literatuuronderzoek en eigen kennis en ervaring concludeert GD dat het bieden van weidegang voor zowel mens als dier geen verhoogde gezondheidsrisico's oplevert. Voor geiten zijn er naast zaken die de gezondheid kunnen bevorderen ook mogelijke parasitaire infecties die de gezondheid nadelig kunnen beïnvloeden. Door gerichte managementmaatregelen kunnen die risico's worden beperkt.

Er bestaan geen wettelijke eisen ten aanzien van het percentage ruwvoeropname dat uit grazen moet komen. De sector heeft bepaald dat dit dertig procent moet zijn. GD vindt dat het dierwelzijn een belangrijkere leidraad moet zijn met betrekking tot weidegang, dan de opname van een substantieel deel van het rantsoen uit grazen. Daarnaast heeft naar verwachting ruwvoer van een stabiele en optimale kwaliteit een betere invloed op de pensgezondheid dan de opname van vers gras.

Royal GD, Deventer, 31-03-2020

6. Bijlage 1: Enquête Weidegang Biologische (melk)geiten

Onderstaande enquête is afgenomen onder biologische melkgeitenhouders en erfbetreders tijdens de 15^e Biogeidtag op dinsdag 10 december 2019 in Maarsbergen.

Deze enquête is slechts bedoeld om een aantal prikkelende (en daarmee mogelijk suggestieve) stellingen te toetsen. Het is niet de opzet om tot consensus te komen, enkel ter ondersteuning van de onderzoekers. Dit is ook duidelijk vooraf meegegeven aan de invullers.

In totaal hebben 23 biologische geitenhouders en zeven erfbetreders de enquête ingevuld.

<p>In opdracht van Stichting Skal Biocontrole stelt Royal GD als onafhankelijke partij, na consultatie van relevante betrokken partijen en het bestuderen van relevante (wetenschappelijke) literatuur, een aanbeveling op ten aanzien van weidegang voor biologisch gehouden (melk)geiten.</p> <p>Deze enquête is onderdeel van de consultatie van biologische melkgeitenhouders (en erfbetreders) als betrokken partij.</p> <p>In deze aanbeveling met plussen en minnen ten aanzien van de vraag: "Wat is vanuit het dierenwelzijnsperspectief, met inachtneming van de wetgeving ten aanzien (labeling van) biologische producten en mogelijke gezondheidsrisico's voor mens en dier, de meest gepaste houding ten opzichte van weidegang voor (melk)geiten in Nederland?"</p>
<p>U bent een...</p> <p>☐ Veehouder   ☐ Erfbetreder   ☐ Anders: namelijk _____</p>
<p>Stellingen</p>
<p>1. Producten van biologisch gehouden melkgeiten zijn gezonder dan producten van niet-biologisch gehouden melkgeiten.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>2. De huidige wet- en regelgeving laat ruimte tot interpretatie als het gaat om permanente toegang tot uitloop in de open lucht, bij voorkeur weidegrond, al dan niet om te grazen. Vindt u dat biologische (melk)geiten, indien de weersomstandigheden het toelaten, toegang moeten hebben tot voldoende beweidbare grond?</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>3. Om onduidelijkheid te voorkomen zouden er striktere regels moeten komen over hoe in weidegang van biologische (melk)geiten voorzien moet worden.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>4. Een uitloop met 'stal open' systeem is een acceptabel alternatief voor weidegang voor biologische (melk)geiten.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>

<p>5. Het streven naar minimaal 1 ha beweidbare grond per 100 dieren voor een biologisch (melk)geitenbedrijf is reëel.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>6. Indien minder dan 1 ha beweidbare grond per 100 dieren voor een biologisch melkgeitenbedrijf beschikbaar is, zou per situatie beoordeeld kunnen worden of toch voldaan wordt aan de letter van de wet.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>7. Indien minder dan 1 ha beweidbare grond per 100 dieren voor een biologisch melkgeitenbedrijf beschikbaar is, zou per situatie beoordeeld kunnen worden of de veehouder zich voldoende inzet om binnen deze beperking weidegang te bevorderen.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>8. Bij slechte weersomstandigheden moet het toegestaan blijven om de dieren binnen te houden.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>9. Weidegang is <u>beter</u> voor het dierwelzijn van de (melk)geiten dan volledig opstallen.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>10. Volledig opstallen van (melk)geiten is <u>niet nadelig</u> voor het dierwelzijn.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>11. Het is voor biologische (melk)geitenbedrijven logistiek haalbaar om de geiten voldoende weidegang te bieden.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>12. Biologische (melk)geiten verplicht weidegang bieden is financieel haalbaar.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>13. Weidegang voorziet voor een aanzienlijk deel in het <u>aanbod</u> van een passend rantsoen voor de (melk)geit.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>14. Weidegang voorziet voor een aanzienlijk deel in de <u>opname</u> van een passend rantsoen voor de (melk)geit (% dat de geit zelfstandig uit grazen/browsen haalt).</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>15. Verplichte weidegang, al dan niet met de mogelijkheid tot grazen, staat het aanbieden van een passend rantsoen aan biologische (melk)geiten niet in de weg.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>16. Weidegang draagt bij aan hoge(re) gezondheidsrisico's bij de (melk)geiten.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>
<p>17. Maagdarmpwormen en leverbot maken beweiding voor (melk)geiten <u>lastig</u>.</p> <p>☐ Geheel mee eens   ☐ Mee eens   ☐ Neutraal   ☐ Mee oneens   ☐ Geheel mee oneens</p>

18. Maagdarmwormen en leverbot maken beweiding voor (melk)geiten <u>onmogelijk</u>.
☐ Geheel mee eens ☐ Mee eens ☐ Neutraal ☐ Mee oneens ☐ Geheel mee oneens
19. Weidegang op een geitenbedrijf is goed voor het afweersysteem van omwonenden/ bezoekers.
☐ Geheel mee eens ☐ Mee eens ☐ Neutraal ☐ Mee oneens ☐ Geheel mee oneens
20. Weidegang is van belang voor het imago van de biologische melkgeitensector.
☐ Geheel mee eens ☐ Mee eens ☐ Neutraal ☐ Mee oneens ☐ Geheel mee oneens
21. Als de geiten onvoldoende buiten komen, kan dit consequenties hebben voor het vertrouwen van de consument/het publiek in de biologische melkgeitensector.
☐ Geheel mee eens ☐ Mee eens ☐ Neutraal ☐ Mee oneens ☐ Geheel mee oneens

6.1 Antwoorden biologische melkgeitenhouders

Tabel 6.1.1. Antwoorden van de biologische melkgeitenhouders op de enquête (n=23)

Vraag	Geheel mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Geheel mee oneens	Geen antwoord
1	8	8	5	1		
2	10	10	2		1	
3	7	8	5	2	1	
4	1	2	4	9	7	
5	6	13	1	1	2	
6	2	10	2	4	5	
7	3	7	6	4	3	
8	11	11		1		
9	8	7	5	3		
10		9	3	7	4	
11	5	13	3	2		
12	6	11	5	1		
13	3	9	5	4	1	1
14	3	7	8	4	1	
15	5	13	3	2		
16	4	4	4	7	4	
17	6	11	2	4		
18			5	12	6	
19	3	3	12	2	2	1
20	20	2			1	
21	13	7	2		1	

6.2 Antwoorden erfbetreders

Tabel 6.2.1. Antwoorden van de erfbetreders op de enquête (n=7)

Vraag	Geheel mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Geheel mee oneens
1	1	2	3		1
2	1	4	2		
3	1		5	1	
4		3	1	2	1
5	1	6			
6		6	1		
7		6		1	
8	3	4			
9	1	1	1	3	1
10		4	2		1
11		2	3	2	
12	1		5	1	
13		5		2	
14		3		4	
15	1	4	1	1	
16		3	4		
17		5	2		
18				6	1
19		1	5	1	
20	3	3	1		
21	1	5		1	

7. Bijlage 2: Format diepte-interview

Belang

Diepte-interviews worden in het veld uitgevoerd en zijn een vorm van kwalitatief onderzoek. Een diepte-interview is semi-gestructureerd en bevat dus geen standaard vragenlijst. Door middel van een lijst met gesprekspunten, en in sommige gevallen uitgewerkte vragen, worden de respondenten geprikkeld om vrijuit te praten. Een diepte-interview wordt dus uitgevoerd om een diepgaand beeld te krijgen van de individuele opvattingen van de respondenten [24].

Diepte-interviews hebben drie kenmerken:

1. Een diepte-interview is semi-gestructureerd. Het gesprek tussen de interviewer en de respondent wordt in een bepaalde richting geleid.
2. De interviewer wil zo veel mogelijk informatie vergaren van de respondent. Daarom zorgt hij ervoor dat er interactie ontstaat.
3. Naast het aanzetten tot interactie, gebruikt de interviewer technieken om zo volledig mogelijk informatie te verzamelen. De interviewer kan bijvoorbeeld de houding van de respondent spiegelen, waardoor er meer vertrouwen ontstaat en de respondent meer informatie geeft. Ook kan de interviewer bewust stiltes laten vallen. Hierdoor vertelt de respondent uit zichzelf meer informatie.

Uitvoering van een diepte-interview

Om geschikte en betrouwbare informatie te vergaren voor een onderzoek, moet een diepte-interview goed worden uitgevoerd. Vaak duren diepte-interviews tussen de één en twee uur, om zo veel mogelijk informatie te verzamelen [25]. Het streven is om de interviews inderdaad tussen de 1 en 2 uur te laten duren.

Gesprekspuntenlijst

Voordat een diepte-interview kan worden gehouden, moet eerst een gesprekspuntenlijst worden samengesteld. Een gesprekspuntenlijst bevat alle punten die de interviewer wilt bespreken. De interviewer kan ook vragen van tevoren opstellen en deze vragen stellen tijdens het interview. In dat geval vraagt de interviewer daarnaast ook door.

De volgorde van de gesprekspuntenlijst ligt niet vast. Wanneer de interviewer meer informatie kan vergaren uit een gesprekspuntenlijst met een andere volgorde, past hij deze toe.

Om diezelfde reden kan de formulering van de vragen variëren. Wanneer er een kans is dat de respondent de vragen niet begrijpt of minder volledig zou beantwoorden, kan de interviewer de vraag anders formuleren.

Skal gesprekspuntenlijst

- Wetgeving;
- Dierwelzijn;
  - Opname passend rantsoen
  - Graasgedrag
  - Weersomstandigheden
- Mogelijke gezondheidsrisico's voor de geit;
- Mogelijke gezondheidsrisico's voor de mens;
- Melkgeitenhouder met een publieksfunctie (zorgboerderij, boerderijwinkel) om een inschatting te maken van de perceptie van de (directe) klant;
- Potentiële financiële consequenties indien weidegang verplicht wordt.

Locatie

Een diepte-interview kan op verschillende locaties worden afgenomen. Wanneer het interview thuis wordt afgenomen, is de anonimiteit en een ontspannen gevoel van de respondent van belang. In zijn eigen thuisomgeving voelt de respondent zich het meest op zijn gemak. De diepte interviews worden op het melkgeitenbedrijf afgenomen.

Een interview kan ook plaatsvinden op de werkplek of op een centrale locatie. In sommige gevallen heeft deze locatie een meekijkruimte, zodat derde partijen mee kunnen luisteren met het interview, zonder dat het interview wordt gestoord.

Plaats in het onderzoek

Vaak bestaan er verschillende momenten in een ontwikkeltraject waar een diepte-interview kan plaatsvinden. Het doel van een interview is afhankelijk van de fase waarin het ontwikkeltraject zich bevindt. De drie fases zijn als volgt:

1. Aan het begin van het ontwikkeltraject wordt er gekeken naar de potentiële customer journey van een gebruiker. Op basis hiervan kunnen er aannames voor de toekomst worden gemaakt. Het interview met initiatiefnemer op vrijdag 6 september wordt beschouwd als de start van het ontwikkeltraject.
2. Tijdens het ontwikkeltraject wordt gemeten of bepaalde ideeën goed werken en of concepten goed worden toegepast. Op de bijeenkomst van vereniging De Groene Geit op 10 december 2019 wordt gekeken of bepaalde beeldvorming van GD overeenkomt met de beeldvorming van een grotere groep biologische melkgeitenhouders en gerelateerde erfbetreders.
3. Na het ontwikkeltraject wordt het project geëvalueerd en wordt gekeken of het project succesvol was. Dit zou eventueel plaats kunnen vinden met Skal Biocontrole.

Hierboven zijn de drie fases in de ontwikkeling van een product of dienst benoemd. Bij de hier toegepaste Delphi-methode wordt in alle drie deze fases een interview gehouden. Op deze manier kunnen de interviews dienen als terugkoppeling op het proces.

De Delphi-methode is dus een methode waarbij er (constant) door middel van interviews wordt teruggekoppeld. Organisaties kunnen door middel van deze methode hun vooruitgang meten. Op basis van Delphi-onderzoek, kunnen ook inschattingen worden gemaakt voor in de toekomst [26].

Discussie

Een diepte-interview heeft voor- en nadelen. Het wordt om bepaalde redenen gebruikt tijdens een onderzoek, maar er zijn ook redenen om een diepte-interview niet te gebruiken.

Openheid

Een nadeel van diepte-interviews is dat sommige juist minder informatie delen, wanneer zij alleen worden ondervraagd.

Wanneer een diepte-interview echter één op één is, is er geen mogelijkheid voor de respondent om open te staan voor meningen van een andere respondent.

Persoonlijke diepte-interviews zijn echter wel anoniemer. Wanneer de respondent het gevoel heeft dat hij of zij niet vrijuit kan spreken bij een groepsdiscussie, dan is het beter om een diepte-interview uit te voeren.

Verdieping

Tijdens een interview heeft de onderzoeker meer mogelijkheden om zich in de respondent te verdiepen. In tegenstelling tot bij kwantitatieve vragenlijsten kan de interviewer een flexibele houding aannemen. De vraagvolgorde staat niet vast. Ook kan de interviewer makkelijker op specifieke onderwerpen ingaan. Kortom de interviewer kan zich volledig focussen op de achterliggende opvatting en doorvragen als dat nodig is.

Tijd en kosten

Het houden van een diepte-interview is een intensieve manier van onderzoek doen. Er gaat veel tijd in zitten en hierdoor stijgen de kosten. Wanneer een grote steekproef wordt geselecteerd, is een diepte-interview dus niet geschikt. Een diepte-interview kan wel de toon zetten voor een vragenlijst van een grote steekproef. Ook kan het gebruikt worden voor verdieping van de resultaten van een vragenlijst bij een grote steekproef [27]. In deze opzet wordt een diepte-interview uitgevoerd bij een beperkt aantal biologische melkgeitenhouders van specifieke signatuur (uitloop: (oud) gras, natuurgebied en gewasbegrazing evenals bedrijven met een publieksfunctie).

8. Literatuuroverzicht

1. Gonggrijp M, B.H., Van den Brom R, Vellema P., *Data-analyses small ruminants 2018*. . 2018.
2. RIVM, *Relatie nabijheid geitenhouderij en verhoogde kans op longontsteking bevestigd*. 2019.
3. Agrimate, *Sector Resultaat*. 2019.
4. Pijman, P., *Weidegang in de biologische melkgeitenhouderij: Resultaten onderzoek 2008* 2009, Louis Bolk Instituut.
5. Cornelissen, J.M.R., Kortstee, H.J.M., Bremmer, B., Immink, V.M., Eijk, O.N.M. van, van der Peet, G.F.V., *Vooruit met de Geit - Bouwstenen voor een sector met ambitie*. . 2013, Wageningen UR Livestock Research en LEI Wageningen UR Lelystad.
6. Verwer, C.M., Eekeren, N. J. M. van, *Omgevingsverrijking voor geiten*. . 2011, BioKennis bericht Geiten
7. Di Grigoli, A., Bonanno, A., Alabiso, M., Brecchia, G., Russo, G., Leto, G., *Effects of housing system on welfare and milk yield and quality of Girgentana goats*. . Italian Journal of Animal Science, 2003. **2**(sup 1): p. 542-544.
8. Abijaoudé, J.A., et al., *A method to record the feeding behaviour of goats*. Small Ruminant Research, 1999. **33**(3): p. 213-221.
9. Morand-Fehr, P., J. Hervieu, and D. Sauvant, *[Description of feed intake in goats]*. Reprod Nutr Dev, 1980. **20**(5B): p. 1641-4.
10. Avondo, M., et al., *Diet choice by goats as effect of milk production level during late lactation*. Animal, 2013. **7**(7): p. 1113-8.
11. Abijaoudé, J.A., et al., *Influence of forage: concentrate ratio and type of starch in the diet on feeding behaviour, dietary preferences, digestion, metabolism and performance of dairy goats in mid lactation*. Animal Science, 2016. **71**(2): p. 359-368.
12. Clark, D.A., Lambert, M.G., Rolston, M.P., Dymock, N. *Diet selection by goats and sheep on hill country*. . in *New Zealand Society of Animal Production 1982*.
13. Illius, A.W., Gordon, I.A., *Diet selection in mammalian herbivores: constraints and tactics*. , in *Diet Selection: An Interdisciplinary Approach to Foraging Behaviour*., R.N. Hughes, Editor. 1993, Blackwell Scientific Publications: Oxford, UK. p. 157–181.
14. Merchant, M. and D. Riach, *The intake and performance of cashmere goats grazing sown swards*. Grass and Forage Science, 1994. **49**: p. 429-437.
15. Osoro, K., Martínez, A.,, *Grazing behaviour and performance of goats and sheep on natural and improved vegetation*. , in *The Nutrition and Grazing Ecology of Specialty Fibre Producing Animals*, J.P. Laker and A.J.F. Russel, Editors. 1995, MLURI Aberdeen, UK. p. 109–125.
16. Eekeren, v., N., *Beter één geit in de wei dan tien op stal*. 2002, Louis Bolk Instituut.
17. Dijkstra, J., *Het weiden van (biologische) melkgeiten*. 2018: Oudemirdum.
18. Morand-Fehr, P., *Nutrition and feeding of goats: application to temperate climatic conditions*. , in *Goat Production*, C. Gall, Editor. 1981, Academic Press: London
19. Narjisse, H., *Feeding behaviour of goats on rangelands*., in *Goat Nutrition*, P. Morand-Fehr, Editor. 1991, Pudoc,: Wageningen, The Netherlands. p. 13–24.
20. Allan, C.J., Holst, P.J., *The ecological role of the goat in maintaining pasture and range*. , in *VI International Conference on Goats*. 1996, International Academic Publishers: Beijing, China. p. 427–435.
21. Celaya, R., et al., *Grazing behaviour and performance of lactating suckler cows, ewes and goats on partially improved heathlands*. Animal, 2008. **2**(12): p. 1818-31.
22. Bullock, D.J., *Annual diets of hill sheep and feral goats in southern Scotland*. . Journal of applied Ecology, 1985. **22**: p. 423–434.
23. Vries, d., A., Eekeren, van, N., *Het graasgedrag van de landgeit in Nederland*. 2007, Louis Bolk Instituut.

24. Kahrmanovic, M. *Inzicht krijgen in de user journey: focusgroep, diepte-interview of allebei?* . 2014 06-10-2014]; Available from: <https://www.frankwatching.com/archive/2014/10/06/inzicht-krijgen-in-de-user-journey-focusgroep-diepte-interview-of-allebei/>.
25. *Alles over marktonderzoek* Onderzoeksmethoden diepte-interview 24-10-2019]; Available from: <https://www.allesovermarktonderzoek.nl/onderzoeksmethoden/diepte-interview/>.
26. Ritchie, J., Lewis, J. , *Qualitative Research Practice*. . 2003, Londen, United Kingdom: SAGE publications.
27. *Diepte-interviews*. . 2013 24-04-2013]; Available from: <http://www.moventem.nl/diepte-interviews>.